

WSPÓŁCZESNE SPOŁECZEŃSTWO – W KIERUNKU SPOŁECZEŃSTWA OPARTEGO NA WIEDZY

Wojciech Pizło

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

Streszczenie. W artykule zaprezentowano Bellowską typologię rozwoju społeczeństwa (społeczeństwa agrarnego, industrialnego i postindustrialnego), skupiając się na społeczeństwie postindustrialnym i współczesnych koncepcjach jego interpretacji. Zaprezentowano ponadto podstawowe pojęcia odnoszące się do współczesnego społeczeństwa. Omówiono między innymi istotę społeczeństwa masowego, społeczeństwa późnej nowoczesności oraz społeczeństwa ryzyka. W dalszej części artykułu wskazano na główne kierunki rozwoju współczesnego społeczeństwa, zwrócono uwagę na trzy podstawowe scenariusze rozwoju i ich konsekwencje.

Słowa kluczowe: społeczeństwo ryzyka, społeczeństwo oparte na wiedzy, wzrost ekonomiczny

WSTĘP

Koniec XX i początek XXI wieku określane są obecnie jako nowa era informatyczna [Drucker 2000], której początek miał miejsce w przedsiębiorstwie, w nim bowiem istniało i istnieje ciągle zapotrzebowanie na szybką i wiarygodną informację. Przedsiębiorstwa obecnie koncentrują się na zintegrowanej informacji, a nie jak wcześniej tylko na zbieraniu, przechowywaniu, przesyłaniu i prezentacji danych.

Celem niniejszego opracowania jest zaprezentowanie rozwoju współczesnego społeczeństwa jako głównej siły sprawczej w przyszłych zmianach działań marketingowych przedsiębiorstw.

W STRONĘ SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Pisząc o społeczeństwie informacyjnym nie sposób nie wspomnieć o etapach rozwoju społeczeństwa w ogóle, przyszłość bowiem stanowi logiczną konsekwencję teraźniejszo-

---

Adres do korespondencji – Corresponding author: Wojciech Pizło, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie, Wydział Ekonomiczno-Rolniczy, Katedra Polityki Agrarnej i Marketingu, ul. Nowoursynowska 166, 02-767 Warszawa, e-mail: wpizlo@poczta.onet.pl

ści i przeszłości. Wyróżnić można trzy rodzaje społeczeństwa: społeczeństwo agrarne (preindustrialne), industrialne i informacyjne (postindustrialne) [Bell 1974, Sztompka 2002]. Przejście od społeczeństwa industrialnego do postindustrialnego oznacza wzrost znaczenia wiedzy i kwalifikacji jako głównego czynnika zajęcia przez daną jednostkę pozycji w społeczeństwie [Domański 2000]. W literaturze przedmiotu zwraca się uwagę, że „społeczeństwo informacyjne” jest jednym z możliwych określeń współczesnej cywilizacji [Siciński 1999] obok takich pojęć, jak społeczeństwo masowe, społeczeństwo przemysłowe (społeczeństwo postindustrialne), społeczeństwo organizacji czy też społeczeństwo ryzyka (tab. 1). Pojęcie „społeczeństwa masowego” stawiane jest w opozycji do „społeczeństwa opartego na małych społecznościach lokalnych” [Bell 1960, Siciński 1999]. Często termin ten odnosi się do cech nowoczesnego społeczeństwa. Masowość dotyczy bowiem wszelkich rodzajów życia społecznego, zakupów w wielkopowierzchniowych sklepach samoobsługowych, masowej (powszechnej) edukacji, masowej produkcji, masowej komunikacji czy też masowych przejawów życia religijnego. Termin ten jest poddawany krytyce [Bell 1960, Siciński 1999], zawiera bowiem w sobie wieloznaczne pojęcie „masa”, określające bardzo dużą liczbę nieróżnicowanych, niezorganizowanych, niekompetentnych i niewykształconych jednostek, dlatego nazywa się również społeczeństwo masowe zbiorem jednostek mających cechy mechanizmu, społeczności biurokratyzowanej, a także tłumu.

Do określenia współczesnego społeczeństwa służą też pojęcia „społeczeństwa późnej nowoczesności” i „społeczeństwo ryzyka”. Cechą tego społeczeństwa jest nowa forma zaufania, potrzebna, by istniało poczucie bezpieczeństwa oraz ciągłości życia codziennego. Poczucie bezpieczeństwa dotyczy bowiem sprawności i niezawodności różnych systemów zarówno społecznych, jak i technicznych [Sztompka 2002]. Aby właściwie funkcjonować, społeczeństwo musi obdarzyć systemy pewną dozą zaufania, co stanowi niezbędny wymóg normalnej egzystencji. W fazie późnej nowoczesności obecne są nowe formy ryzyka. Pojęcie ryzyka utożsamiane jest nie tak jak dawniej z odwagą eksponowaną w obliczu wroga lub przyrody, lecz z groźbą samodestrukcji życia na Ziemi wywołanej skutkami działań człowieka. Istnienie w świecie technicznym zbudowanym przez człowieka stwarza nowe zagrożenia, a określenie poziomu ryzyka jest trudne lub wręcz niemożliwe. Człowiek niejako stał się „producentem ryzyka”. Wielkość zagrożenia określa się dopiero po fakcie, gdy niekorzystne zjawisko stanie się rzeczywistością. Dawniej główną kwestią była dystrybucja dóbr, dzisiaj podstawowym problemem jest powstanie i rozkład ryzyka. „Społeczeństwo późnej nowoczesności” cechuje płynność i niepewność sytuacji społecznych. Nieuniknione są bowiem błędy zarówno całych systemów, jak i pojedynczych ludzi zarządzających skomplikowanymi systemami.

W interpretacji idei społeczeństwa postindustrialnego można wyróżnić kilka wymiarów stanowiących część tego pojęcia. W społeczeństwie przemysłowym następuje zmiana w sektorze gospodarki, w którym zmniejsza się znaczenie branż produkujących dobra na rzecz branż usług, wzrasta znaczenie fachowców i techników, wzrasta rola wiedzy teoretycznej stanowiącej źródło innowacji oraz formułowania kierunków rozwoju społeczeństwa. Nowe społeczeństwo powinno kontrolować i oceniać technikę, a w przyszłości zostanie stworzona nowa „technologia intelektualna” [Bell 1960, Siciński 1999]. Cechą społeczeństwa postindustrialnego jest rosnące znaczenie sektora usług

Tabela 1. Charakterystyka typów społeczeństw i gospodarowania
 Table 1. Characteristics of types a society and management

Typy społeczeństw	Agrarne (preindustrialne)	Industrialne	Informacyjne (postindustrialne)	Wiedzy
	Cechy charakterystyczne			
Dominujący obszar działalności	Uprawa roli, hodowla zwierząt, produkcja żywności (ujarzmienie przyrody)	Produkcja dóbr przemysłowych i konsumpcyjnych (uprzemysłowienie rolnictwa)	Produkcja i aplikacja informacji (danych) (z informatyzowanie przemysłu)	Całość życia ludzi (gospodarka, zdrowie, środowisko, kultura)
Cecha wyróżniająca (symbol)	Ziemia Siła pociągowa ludzi i zwierząt	Fabryka (kapitał) Energia pary, elektryczna, ropy naftowej, urbanizacja, uprzemysłowienie	Komputer (informacja) Informacja, bazy danych	Edukacja (wiedza) Twórcze wykorzystanie wiedzy
[podstawowe procesy]	[wykorzystanie sił przyrody]	[innowacja, wzrost wydajności]	[wirtualizacja i digitalizacja]	[digitalizacja, synergia]
Skala działań	Lokalna	Regionalna	Globalna	Globalna
Cechy antropologiczne	Osiadły tryb życia, kultury agrarne (pierwotne)	Kultura masowa, technokratyzm (człowiek plus maszyna)	Wirtualizacja społeczeństwa (człowiek plus maszyna obdarzona sztuczną inteligencją)	Wirtualizacja społeczeństwa (człowiek wiedzy)
Typ aspiracji	Zapewnienie wyżywienia, wzrost wydajności ziemi	Budowa wielkich systemów produkcyjnych, wzrost wydajności przez innowacje produktowe i procesowe, ekonomia skali	Budowa i rozwój sektora informacyjnego, powszechna dostępność informacji społecznej i gospodarczej	Wykorzystywanie systemów wiedzy i pogłębianie umiejętności ich zastosowania
Typ umiejętności	Umiejętność obserwacji i wykorzystywania praw przyrody do produkcji żywności (rolnik)	Umiejętność zarządzania organizacją (zaopatrzeniem, produkcją i zbytem) oraz zarządzanie innowacją (menadżer)	Umiejętność systemowego, projektowania i zarządzania informacją (analityk)	Umiejętność zarządzania wiedzą (producent wiedzy)
Obecny stopień upowszechnienia	Wysoki	Wysoki Masowość, postępująca informatyzacja	Średni	Niski (dążenie do stosowania wiedzy)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Haber 2002, Zacher 2003, Goban-Klas, Sienkiewicz 1999].
 Source: Own elaboration based on: [Haber 2002, Zacher 2003, Goban-Klas, Sienkiewicz 1999].

(nauki, administracji, bankowości i ubezpieczeń, handlu, środków masowego przekazu, transportu, ochrony zdrowia, oświaty, sądownictwa itp.), a także wzrost znaczenia planowania, kontrolowania procesów technologicznych oraz pragmatycznego działania. Jako cechy tego społeczeństwa wymienia się również zmianę dominującej technologii z energetycznej na informatyczną oraz intensywne wykorzystanie tej ostatniej do budowy nowych maszyn i urządzeń. Cechą społeczeństwa postindustrialnego jest również wzrost znaczenia osób wysoko wykwalifikowanych.

POJĘCIE SPOŁECZEŃSTWA INFORMACYJNEGO

Pojęcie społeczeństwa informacyjnego jest jednym z najnowszych określeń, próbujących scharakteryzować nasze czasy. Pojęcie to pomimo ubogiej treści [Siciński 1999] oraz przy braku jego jednolitej wykładni semantycznej [Haber 2002] zyskało na znaczeniu, stanowiąc przedmiot licznych poszukiwań [Siciński 1999]. W literaturze zwraca się uwagę, iż informacja potrzebna jest organizacjom (przedsiębiorstwom), by tworzyć dobrobyt, to znaczy, by kreować nową wartość, dlatego przedsiębiorstwo potrzebuje informacji służących różnym celom¹. Obecnie proces informatyzacji nie dotyczy tylko i wyłącznie przedsiębiorstwa, ale stał się również domeną całych społeczności. Społeczeństwo informacyjne mogło powstać w wyniku powszechnego zastosowania dwóch wynalazków: komputera i telekomunikacji. Możliwości komputerów sprawiły, że człowiek utracił dotychczasowy monopol na inteligencję, rozumianą jako zdolność podejmowania trafnych decyzji na podstawie posiadanej wiedzy. Pojęcie społeczeństwa informacyjnego jest definiowane z punktu widzenia różnych nauk jako nowa kultura organizacyjna społeczeństwa z dominującą rolą informacji i wiedzy. Społeczeństwo informacyjne to „nowy system społeczeństwa kształtujący się w krajach o wysokim stopniu rozwoju technologicznego, gdzie zarządzanie informacją, jej jakość, szybkość przepływu są zasadniczym czynnikiem konkurencyjności w gromadzeniu, przetwarzaniu, przekazywaniu i użytkowaniu informacji” [ePolska 2001].

SCENARIUSZE PRZEMIAN W PRZYSZŁOŚCI

Opisując społeczeństwo informatyczne, próbuje się wskazać na możliwe scenariusze przemian, jakie dokonają się w przyszłości. Zawarte w nich prognozy odnoszą się do trzech lub czterech kierunków rozwoju. W przypadku czteroetapowego scenariusza procesu informatyzacji społeczeństwa wymienia się: społeczeństwo zdyscyplinowane, społeczeństwo wyczerpującej się demokracji, społeczeństwo demokratycznej kontynuacji oraz społeczeństwo transformacyjne [Krzysztofek 2002a]. Prognozę stworzenia społeczeństwa zdyscyplinowanego postrzega się w powstaniu społeczeństwa o silnym scentralizowanym rządzie, którego obywatele nie przejawiają chęci do uczestniczenia

¹Dla osiągnięcia celu przedsiębiorstwo musi korzystać z różnych zestawów narzędzi diagnostycznych: informacji podstawowych, informacji dotyczących wydajności, informacji fachowych oraz informacji dotyczących alokacji zasobów [Drucker 2000].

w demokracji antycypacyjnej oraz są gotowi do ograniczenia „podstawowych praw obywatelskich”. Drugim scenariuszem rozwoju społeczeństwa jest powstanie społeczeństwa wyczerpującej się demokracji. Społeczeństwo takie określa się jako powolną przemianę w kierunku „społeczeństwa niezarządzalnego”. Kolejnym (trzecim) scenariuszem jest powstanie społeczeństwa demokratycznej kontynuacji, będącego konsekwencją nałożenia się nowej infrastruktury demokracji elektronicznej na starą demokrację przedstawicielską. W tej prognozie zakłada się, iż nowa technologia będzie wykorzystywana w większym stopniu w biznesie, a polityka zachowa w większym stopniu swój tradycyjny charakter. Społeczeństwo będzie „mobilne przestrzennie i pionowo, zamożne, liberalne, zorientowane nadal na naukę i postęp technologiczny, stwarzanie szans indywidualnych i zwiększanie czasu wolnego” [Krzysztofek 2002]. Kolejnym scenariuszem rozwoju społecznego jest wizja społeczeństwa transformacyjnego, w której główną siłą napędową jest technologia. Rozwój technologiczny sprawi, że społeczeństwo zostanie zindywidualizowane, a informacja stanie się towarem dostępnym dla wszystkich. Społeczeństwo będzie bardziej tolerancyjne, otwarte na nieakceptowane dotychczas style życia. Kultura będzie rozbudzać potrzebę osiągnięć, patrzenia w przyszłość bez oglądania się na to, co dzieliło społeczeństwa w niedalekiej przeszłości.

Opisane scenariusze rozwoju społecznego można pogrupować z uwagi na ich wielowariantowość. Scenariusze pesymistyczne podkreślają, iż przyszłe społeczeństwo może być narażone na całkowitą kontrolę. Władza będzie miała pełną wiedzę na temat obywatela, społeczeństwo zostanie zdeintegrowane, a jednostka będzie osamotniona. Wariant pesymistyczny zakłada wyparcie człowieka z wielu zawodów, przez co stanie się on zbędny. Nastąpi znaczne rozwarstwienie społeczeństwa. Ludzie będą się dzielić na tych, którzy mają pracę i pieniądze, oraz tych, którzy są bezrobotni i żyją w biedzie. Formuluje się również scenariusze „pośrednie”, w których zakłada się, że społeczeństwo informacyjne będzie się rozwijać podobnie jak w obecnie wysoko rozwiniętych krajach (USA i Japonia). Scenariusze optymistyczne podkreślają, że społeczeństwo zostanie uwolnione od przymusu pracy, a mając nadmiar czasu wolnego, ludzie będą rozwijać potrzeby wyższego rzędu (m.in. własną osobowość); takie społeczeństwo, działające w sprawnie funkcjonującej sieci komunikacyjnej, będzie w stanie równowagi społecznej.

Teorię społeczeństwa informacyjnego różnią od innych teorii dotyczących społeczeństw następujące cechy [Strategia... 2003]:

- w społeczeństwie informacyjnym znacząca część dochodu narodowego pochodzi ze sprzedaży usług uzyskiwania, przetwarzania, gromadzenia i udostępniania informacji lub komunikacji elektronicznej,
- wzrost konkurencyjności tradycyjnych gałęzi przemysłu zależy od posiadania przez przedsiębiorstwa sprawnych mechanizmów uzyskiwania, gromadzenia i przechowywania informacji,
- obywatele mają dostęp do nowych usług teleinformatycznych, zwiększających ich dostęp do informacji.

W literaturze stosuje się również pojęcie społeczeństwa opartego na wiedzy, które określane jest jako to, które „więcej niż niegdyś generuje wiedzę, dbając przy tym o właściwą strukturę jej zasobów (...), które w procesie wychowania, socjalizacji i edukacji – promuje postawy poznawcze (...) oraz uczy wykorzystania wiedzy (...) dla celów poznawczych i praktycznych” [Zacher 2003]. Cechą charakterystyczną społeczeństwa

opartego na wiedzy jest wzrost konkurencji między pracownikami i społecznościami przy równoczesnej jego otwartości. Lepsze wykształcenie daje bowiem dostęp do nowego zawodu oraz wyższej pozycji społecznej.

Podstawowymi obszarami wspomagającymi rozwój społeczeństwa opartego na wiedzy są: infrastruktura techniczna (dostępność sprzętu komputerowego, oprogramowania oraz dostęp do sieci Internetu), ludzie dysponujący odpowiednią wiedzą informatyczną, by móc korzystać z zasobów informacyjnych, prawo sprzyjające rozwojowi biznesu oraz wzmacniające pozycję konsumentów indywidualnych, organizacje (biznesowe i non profit) potrafiące konkurować w sferze gospodarki elektronicznej, zasoby informacyjne dostępne na poziomie zarówno gminy, przedsiębiorstwa, jak i konsumentów indywidualnych. W literaturze istnieją schematy rozwoju społeczeństwa i gospodarki opartej na wiedzy. Motorem przemian są nakłady ponoszone przez przedsiębiorstwa na infrastrukturę techniczną w celu optymalizacji przepływów surowcowych i zintensyfikowania kontaktów pomiędzy działami przedsiębiorstw (szczególnie w przypadku przedsiębiorstw globalnych lub transnarodowych). Wzrastająca dostępność nowoczesnych narzędzi informatycznych staje się w przedsiębiorstwach katalizatorem przemian prowadzących do powstania nowych rynków elektronicznych. To z kolei wymusza zarówno zmiany w otoczeniu prawnym, jak i zwiększa zapotrzebowanie na wysoko wykwalifikowanych pracowników, przez co coraz więcej inwestuje się w wiedzę, a to staje się siłą napędową gospodarki [Markowski 2002].

PODSUMOWANIE

Współczesne społeczeństwo jest charakteryzowane w różny sposób: raz jako społeczeństwo ryzyka, raz jako społeczeństwo informacyjne lub jako społeczeństwo oparte na wiedzy. Każde z tych pojęć zwraca uwagę na inny aspekt życia społecznego. Polskie społeczeństwo nie jest jeszcze społeczeństwem informacyjnym [Pizło 2004], jest dopiero u progu rozwoju. W społeczeństwie informacyjnym opartym na wiedzy z kolei konieczne staje się zdefiniowanie głównych kierunków działania, zorientowanych na środowisko naturalne, wzrost ekonomiczny, wartości humanistyczne, a także na twórczy rozwój jednostki. Rozwój jednostki powinien „zachować fundamenty wspólnoty i chronić systemy symboli, które wypływają z kultury i ją rozwijają, dostarczając ludziom znaczeń” [Krzysztofek 2002b]. W społeczeństwie opartym na wiedzy społeczeństwo koncentruje się w pierwszym rzędzie na relacjach człowiek – człowiek, te bowiem stanowią o jakości środowiska naturalnego, społeczeństwa, kultury i ładu politycznego.

PIŚMIENNICTWO

- Bell D., 1974: *The Coming of the Post-Industrial Society*, London.
Bell D., 1960: *The End of Ideology*, The Free Press, Glencoe.
Domański H., 2000: *Hierarchie i bariery społeczne w latach dziewięćdziesiątych*. Instytut Spraw Publicznych, Warszawa.
Drucker P.F., 2000: *Zarządzanie w XXI wieku*. Muza S.A., Warszawa.

- ePolska – plan działań na rzecz rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce na lata 2001–2006, dokument przyjęty przez Radę Ministrów 11 września 2001 r.
- Haber L.H., 2002: Poznawcze aspekty badań nad społecznością informacyjną. [w:] Mikrospołeczność informacyjna na przykładzie miasteczka internetowego Akademii Górniczo-Hutniczej w Krakowie, pod red. nauk. L.H. Habera. Wydaw. Naukowe AGH, Kraków.
- Krzysztofek K., 2002a: Scenariusze przyszłości społeczeństwa informacyjnego. [w:] Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym. Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Warszawa.
- Krzysztofek K., 2002b: Społeczeństwo informacyjne a rozwój człowieka. [w:] Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym, Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Warszawa.
- Markowski M., Czynniki rozwoju społecznego i gospodarczego. [w:] Polska w drodze do globalnego społeczeństwa informacyjnego. Raport o rozwoju społecznym. Program Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju, Warszawa 2002.
- Pizlo W., 2004: Ocena rozwoju społeczeństwa informacyjnego w Polsce w latach 1996–2002. [w:] Informacja. Dobra lub zła nowina, pod red. nauk. A. Szewczyk. Uniwersytet Szczeciński, Szczecin.
- Strategia informatyzacji Rzeczypospolitej Polskiej – ePolska. Komitet Badań Naukowych, 10 marca 2003 (materiał powielony).
- Sztompka P., 2002: Socjologia. Analiza społeczeństwa. Wydawnictwo Znak, Kraków.
- Siciński A., 1999: Społeczeństwo informacyjne – próba nazwania naszych czasów. [w:] W drodze do społeczeństwa informacyjnego. Ośrodek Zagadnień Społeczeństwa Informacyjnego oraz Instytut Problemów Współczesnej Cywilizacji, Warszawa.
- Zacher L.W., 2003: Społeczeństwo wiedzy i jego wrogowie. [w:] Wiedza – światłem w drodze do społeczeństwa przyszłości, pod red. nauk. A. Szewczyk. Wydawnictwo USZ, Szczecin.

THE CONTEMPORARY SOCIETY – TOWARDS KNOWLEDGE-BASED SOCIETY

Abstract. The paper presents Bell's typology of social development (an agrarian society, an industrial society and a post-industrial society), focusing on the post-industrial society and contemporary conceptions of its interpretation. Moreover, fundamental issues concerning a contemporary have been described. Furthermore, significance of a mass-society, a late-modernity society and a risk society has been discussed. Finally, main trends of the contemporary society development were shown with three most important sceneries of its development and their consequences.

Key words: risk society, knowledge society, economic growth

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 05.12.2005